

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 3, Aralık/December 2023]

Mesut KÜRÜM

<https://orcid.org/0000-0001-8305-7480>

Dr. Öğr. Üyesi | m23kurum@gmail.com

Gümüşhane Üniversitesi

<https://ror.org/00r9t7n55>

Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Türkiye Türkçesi Doğu Grubu Ağızlarındaki Alıntı Sözcüklerde Ünsüz Göçüşmeleri

*Consonant Alternations in Loaned Words in the Eastern Group
Dialects of Turkey Turkish*

Araştırma Makalesi | *Research Article*

Geliş Tarihi | *Date Received*: 27.10.2023

Kabul Tarihi | *Date Accepted*: 25.12.2023

Yayın Tarihi | *Date Published*: 30.12.2023

Atf | *Citation*

Kürüm, M. (2023). Türkiye Türkçesi Doğu Grubu Ağızlarındaki Alıntı Sözcüklerde Ünsüz Göçüşmeleri. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(3), 2374-2391. <https://doi.org/10.34083/akaded.1382182>

Kürüm, M. (2023). Consonant Alternations in Loaned Words in the Eastern Group Dialects of Turkey Turkish. *Journal of Academic Language and Literature*, 7(3), 2374-2391. <https://doi.org/10.34083/akaded.1382182>

Makale Bilgisi | *Article Information*

Değerlendirme <i>Review Reports</i>	Çift Taraflı Kör Hakemlik (İki Dış Hakem) <i>Double-blind. (Two External Referees)</i>
Etik Beyan <i>Ethics Statement</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur <i>Ethical principles were followed during the preparation of this study</i>
Etik Kurul Belgesi <i>Ethics Committee Approval</i>	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir <i>Article does not require an Ethics Committee Approval.</i>
Etik Bildirim <i>Complaints</i>	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir <i>The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest</i>
Benzerlik Taraması <i>Similarity Checks</i>	Yapıldı <i>Yes - iThenticate</i>
Telif Hakkı ve Lisans <i>Copyright & License</i>	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır <i>Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International</i>

© Mesut KÜRÜM | Creative Commons [Attribution-NonCommercial 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Öz

Türkçenin ilk yazılı belgelerinden itibaren farklı dillerle etkileşim içinde olması, çok sayıda yabancı sözcüğün Türkçeye girmesine neden olmuştur. Başlangıçta daha az karşımıza çıkan bu yabancı ya da alıntı sözcükler, ilişkide bulunulan dil sayısındaki artışa bağlı olarak sonraki dönemlerde fazlalaşmıştır. Bugün ise çoğu hem ölçünlü Türkiye Türkçesinde hem de Türkiye Türkçesi ağızlarında Türkçenin ses özelliklerine göre şekillenerek kullanılmaya devam etmektedir.

Arapça ve Farsça kökenli sözcükler başta olmak üzere Batı dillerinden de pek çok sözcüğün Türkiye Türkçesinin ana ağız gruplarından biri olan Doğu Grubu ağızlarında yaygın şekilde kullanıldığı bilinmektedir. Bununla birlikte bu ağızlarda kullanılan alıntı sözcükler, Türkçenin ses yapısına uygun şekilde telaffuz edilirken bazı fonetik değişimlere de uğramaktadır. İşte bu çalışmada, alıntı sözcüklerde meydana gelen yaygın fonetik hadiselerden birisi olan ve bir sözcük içerisindeki komşu veya uzak ünsüzlerin yer değiştirmesi şeklinde tanımlanan ünsüz göçüşmelerinin Doğu Grubu ağızlarında karşılaşılan alıntı sözcüklerdeki görünümü ele alınacaktır. Ayrıca çalışmada değerlendirilecek olan alıntı sözcükler, Doğu Grubu ağızlarıyla ilgili bilimsel kaynaklardan tespit edilerek alındığı kaynaktaki orijinal biçimiyle verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Grubu ağızları, alıntı sözcük, ünsüz göçüşmeleri.

Abstract

The fact that Turkish has been in interaction with different languages since its first written documents has caused many foreign words to enter Turkish. These foreign or borrowed words, which were less common at the beginning, increased in number in later periods due to the increase in the number of languages spoken with. Today, most of them continue to be used both in standard Turkey Turkish and in Turkey Turkish dialects, shaped according to the sound characteristics of Turkish.

It is known that many words from Western languages, especially words of Arabic and Persian origin, are widely used in the Eastern Group dialects, which is one of the main dialect groups of Turkey Turkish. However, while the loanwords used in these dialects are pronounced in accordance with the sound structure of Turkish, they also undergo some phonetic changes. In this study, the appearance of consonant shifts, which is one of the common phonetic events occurring in loanwords and defined as the replacement of neighboring or distant consonants within a word, in loanwords encountered in Eastern Group dialects will be discussed. In addition, the loan words to be evaluated in the study will be determined from scientific sources related to the Eastern Group dialects and will be given in their original form in the source from which they were taken.

Keywords: Eastern Group dialects, loanwords, consonant shifts.

Giriş

Bugün dünya üzerindeki dil sayısı hakkında kesin bir veri bulunmamakla birlikte kaynaklarda ortalama 3500 civarında dil varlığından bahsedilmektedir. Toplumlar arasındaki dinsel, siyasal, ticari vb. tür ilişkiler şüphesiz dil ilişkilerini de önemli ölçüde etkilemiştir. Diller arası ilişkilerde en çok alınan ögeler ise sözcüklerdir. Dolayısıyla her dilde başka dillerden alınan sözcüklerin bulunduğu ve farklı toplumların kavramlarının var olduğu görülmektedir.

Bilindiği üzere dillerin kendilerine ait belirli gramer kuralları vardır ve ses yapıları da bu kurallardan biridir. Diller için temel yapı taşı sayılan fonetik yapı, çeşitli sebeplerde erozyona uğrayabilir. Bu sebeplerin başında da alıntı sözcükler gelmektedir (Aksan, 2007, s. 24-25). Günay Karaağaç, “Alıntı Kelimeler Üzerine Düşünceler” adlı çalışmasında “kişi, sosyal grup ve şivelerden yapılan iç alıntılar” ile “komşu kavimlerin dillerinden yapılan dış alıntılar” olmak üzere iki alıntı türünden bahseder. Buna göre kişiler, sosyal gruplar ve şiveler arasında yapılan iç alıntılar, anlam alanlarının daha küçük parçalarına ad olarak anlam örgüsünün daha ince ve daha sıkı dokunmasını sağlarken dış alıntılar, bir dilin ses ve yapı düzeninin çatlayıp kırılmasına ve anlam örgüsünün dağılmasına yol açar. Dış alıntı fazlalığı da melez dilleri ortaya çıkarır (Karaağaç, 1997, s. 501-502).

Türkçe ilk yazılı belgelerinden itibaren pek çok dile etkileşime girmiş ve doğal olarak etkileşimde bulunduğu diller ile sözcük alışverişinde bulunmuştur. Türkçenin en eski metinleri *Orhun Yazıtları* olup alıntı sözcük sayısı bu metinlerde oldukça az sayıdadır. Bununla birlikte Eski Uygur Türkçesi döneminde özellikle Maniheizm, Budizm ve Şamanizm gibi dinlerin etkisiyle Türkçeye dinsel kavramları karşılamak amacıyla çok sayıda alıntı sözcük girmiştir. İslamiyet’in kabulünden sonraki ilk dönemde ve Anadolu’da gelişen Türk yazı dilinin ilk evresinde dile Arapça ve Farsça sözcükler girmeye başlamakla birlikte bu ilk evrede oran çok fazla değildir. Anadolu’da gelişen yazı dilinde Arapça ve Farsçanın etkisi, özellikle 13. yüzyıldan sonra artmaya başlamıştır ve 15. yüzyıldan sonra dilde büyük ölçüde yabancılaşma görülmektedir. Cumhuriyet dönemine kadar devam eden bu durumun sonunda Osmanlı Türkçesi adı verilen Türkçe, Arapça ve Farsça karışımı bir yazı dili yerleşir. Osmanlı Türkçesi evresinde özellikle Arapça ve Farsça kökenli ögeler, dilin her alanına yerleşmiştir. Bu iki dil dışında Türklerin Batıya açılmaları sonucunda Fransızca, İtalyanca, Almanca, İngilizce gibi pek çok dilden sözcük, Türkçeye girmiş fakat Arapça ve Farsçaya oranla daha sınırlı sayıda kalmıştır (Aksan, 2007, s. 45-49). Tanzimat’tan sonra çeşitli dönemlerde zaman zaman dilde sadeleşme hareketleri olmasına rağmen Türkçe, yabancı dillerin etkisinden hiçbir zaman tam anlamıyla kurtulamamıştır. Bu durum, bugün hem ölçünlü Türkiye Türkçesindeki hem de Türkiye Türkçesi ağızlarındaki çok sayıda alıntı sözcüğün varlığının başlıca nedenlerinden biridir.

Diller, alıntı sözcüklerden kaynaklanan ses ve anlam yapısındaki düzensizlikleri engellemek için alıntı sözcükleri kendi ses ve anlam yapılarına uygun duruma getirirler. Böylece diller, anlam aktarmaları yaparak veya alıntıları melezleştirerek kendilerinin melezleşmelerine karşı direnmeye çalışırlar (Karaağaç, 1997, s. 502). Bu durum, diğer dillerde olduğu gibi ölçünlü Türkiye Türkçesi ve ağızları için de benzer şekildedir.

Türkçeye giren alıntı sözcükler, ölçünlü dilde genellikle asıl şekillerine bağlı kalırken ağızlarda çoğunlukla bahsi geçen durumu destekler nitelikte Türkçenin ses yapısına uygun şekle sokularak telaffuz edilirler. Alıntı sözcüklerin Türkçenin ses yapısına uygun duruma getirilerek telaffuz edilme yollarından biri de genellikle ağızlarda görülen ünsüz göçüşmeleridir.

1. Göçüşme

Diller için önemli fonetik hadiselerden biri olan ve Türkçede “metatez, yer değiştirme, ses aktarımı” gibi terimlerle de adlandırılan göçüşme, *Türkçe Sözlük*’te “Bir kelime içinde birbirini izleyen iki ünsüzün yer değiştirmesi” şeklinde tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu, 2011, s. 956). Bu fonetik hadiseyi Muharrem Ergin, yer değiştirme/metatez şeklinde başlıklandırarak “bir gramer birliğinde yan yana gelen iki sesin yer değiştirmesi” (Ergin, 2000, s. 52); Zeynep Korkmaz, “Kelime içindeki komşu veya uzak seslerin yer değiştirmesi olayı.” (Korkmaz, 2007, s. 107); Süer Eker “Sözcük içindeki seslerin yer değiştirmesi” (Eker, 2006, s. 308); Tuncer Gülensoy, “Bazı kelimelerde, daha sonra gelecek bir ünsüzün boğumlanma noktasının daha önceye alınarak söylenmesi” (Gülensoy, 1988, s. 69) ve Tahsin Banguoğlu, “söyleyişi kolaylaştırmak amacıyla kelime içindeki iki sesin yerlerinin değişmesi” (Banguoğlu, 2007, s. 70) şeklinde tanımlamıştır. Türk dillerinin genelinde sıkça karşılaşılan bir durum olmasına rağmen son zamanlara kadar göçüşme ile ilgili tanımlamalar dışında göçüşmenin meydana gelişi, nedenleri ve türleri hakkında kayda değer bir değerlendirme yapılmamıştır. Türk dillerindeki göçüşme olayını geniş şekilde ele alan araştırmacılardan Hasan Eren, “Türk Dillerinde Metathèse” adlı çalışmasında bu fonetik olayın bizde çok iptidai bir durumda kaldığını ve Avrupa da dâhil olmak üzere konu üzerine ciddi bir çalışma yapılmadığını belirtmiştir (Eren, 1953, s. 161).

Göçüşme ile ilgili tartışmalardan biri, bu fonetik olayın ne şekilde gerçekleştiğidir. Kaynaklarda genellikle ünsüzlerin yer değişimi şeklinde tanımlanan göçüşmenin “sadece ünsüzler ya da sadece ünlüler arasında mı gerçekleştiği, sesin dışında hece ve sözcüklerde görülen yer değişimlerinin de göçüşme olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği”, tartışmaların odak noktasını oluşturmaktadır. Günay Karaağaç, gerçekleşme biçimine göre çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmasına rağmen türlerinin henüz net olarak belirlenip adlandırılmadığı fonetik hadiselerden olan göçüşmenin dillerin canlı yapılarından kaynaklanan diğer değişikliklerden farklı olduğunu ifade eder. Karaağaç’a göre onlardan daha mekanik ve daha inorganik bir özelliğe sahip göçüşme, dillerin ses sistemlerinden kaynaklanan bir hadise olmadığı için belli bir ölçü ve düzene sahip değildir. Ayrıca dillerin ses tarihlerinin de dışında yer alır. Bugünkü Türk şiveleri arasında fakat daha çok bu şivelerin alt dalları olan ağızlarda göçüşme olayına sıkça rastlanması, yazı diline yansıma oranı ne olursa olsun bu hadisenin eski ve yeni Türk yazı dillerindeki yaygınlığını gösterir (Karaağaç, 1991, s. 85). Konuyla ilgili olarak geniş bir değerlendirmede bulunan Serpil Ersöz, “Türkçede Göçüşme: Tanım ve Tasnif” başlıklı çalışmasında Türkçedeki göçüşme konusunda henüz kapsayıcı bir sınıflandırmanın yapılmadığını, göçüşme ile ilgili yapılan tanımlamalarda genellikle “iki ses arasında” şeklinde ayrıntı verildiğini fakat bunların Türkçedeki göçüşme hadisesini tam anlamıyla

karşılımadığını belirtmektedir. Ersöz'e göre göçüşme, sadece ses boyutuyla sınırlı değildir. Bu hadisenin hece ve sözcük boyutu da vardır ve tek bir sözcük içinde olabileceği gibi sözcükler arasında da gerçekleşebilen göçüşme, "Bir söz zincirinde birbirine komşu olan ya da olmayan birimlerin (ses, hece, kelime... vs.) bilinçli ya da istemsiz bir şekilde yer değiştirmesidir." (Ersöz, 2018, s. 2192-2193). Göçüşmenin fonetik bir hadise olduğu kadar telaffuz cihazlarının fizyolojik örgüsünden doğan bir dil gelişmesi olduğunu dile getiren Ahmet Caferoğlu, bu ses olayının söz ve deyim zenginliği ile çeşnisi bakımından dilimiz için önemini büyüklüğüne vurgu yapar. Göçüşme, bir dil olayı olarak yazı dilinden çok, diyalektler alanının malıdır (Caferoğlu, 1955, s. 1).

Genel çerçevesi çizilen göçüşme hadisesinin meydana geliş sebebi/sebepleri, konuyla ilgili tartışmaların başka bir boyutunu oluşturmaktadır. Efrasiyap Gemalmaz'a göre genellikle yükselen hece tipini tercih eden bir dil olan Türkçenin bu yapısı; karşılaşılan hecelerden ilkinin sonundaki ünsüzün, ikinci hecenin başındaki ünsüze göre açık olmasının başlıca nedenidir. Bu durum, çoğunlukla hece sonlarına akıcı ve sızıcı ünsüzleri davet ederken hece başlarını katı ve patlayıcı ünsüzlere bırakır. Bu yapıyı sağlamak için de ünsüzler arasında bir yer değiştirme meydana gelir (Gemalmaz, 1988, s. 4). Dolayısıyla Türkiye Türkçesi ağızlarında yaygın bir şekilde karşılaşılan göçüşmenin oluşmasında, seslerin birbirine göre nisbi açıklık derecesinin etkisi vardır ve büyük olan ses, küçük olanın önüne geçme eğilimindedir (Gemalmaz, 1978, s. 206). Tuncer Gülensoy, "ses çıkışlarındaki boğumlanma noktalarının kolaydan zora doğru sıralanması" şeklinde izah ettiği ses olayının meydana geliş nedenini konuşmacının hece veya sözcüklere daha rahat şekil vererek konuşmayı kolaylaştırmasına dayandırmaktadır (Gülensoy, 1988, s. 69). Göçüşme olaylarını Türk dilinin bütünü içinde genel bir kurala bağlamanın zor olduğunu ifade eden Ahmet Buran ise bu ses olayının meydana geliş nedenini ünsüzlerin karşılaşmasından doğan telaffuz zorluklarını gidermeye bağlamaktadır (Buran & Oğraş, 2003, s. 94).

Genel olarak telaffuzu kolaylaştırmak amacıyla meydana gelen göçüşme hadisesiyle ilgili tartışma konularından bir diğeri de göçüşmeli ve asli şekillerinin doğru tespitidir. Göçüşmenin Türkçede dilin ses sistemiyle doğrudan ilgili bir hadise olmadığını belirten Ali Kök, bu nedenle göçüşmeli ve asli şekillerin birbirinden ayırt edilmesinin zorluğuna dikkat çeker. Diğer ses olaylarında olduğu gibi göçüşmenin belirli bir sistem içinde gerçekleşmemesinin Türkçe fonetiğin bu konudaki yardımını engellediğini ve özellikle sözlü dönemlerde gerçekleşmiş ve asli şekilleri terk edilmiş göçüşmeli şekillerin söz konusu olması durumunda ise bu tespitin daha da imkânsız hâle geldiğini dile getirir (Kök, 2016, s. 410). Türkiye Türkçesi ağızlarındaki ünsüz göçüşmeleri, bir dizi içinde yer alan ünsüzlerin gelişigüzel yer değiştirmesi şeklinden ibaret olmayıp bir ünsüz çiftinden başka bir ünsüz çiftine geçiş kuralları doğrultusunda kurulmaktadır. Bütün göçüşme kaidelerinin tek bir ünsüz dizisi içinde sıralandığını ve bu dizideki sıralamanın göçüşmenin yönünü belirlediğini söyleyen Önder Çağran, ünsüz dizisinin göçüşmeli sözcüklerin asli şeklini de gösterdiğini ve dolayısıyla Türkiye Türkçesinde standart olarak kullanılan sözcüklerden hangilerinin göçüşme yönünden asli şekli, hangilerinin ikinci şekli temsil ettiğinin ortaya çıktığını belirtmektedir. Türkiye Türkçesi ağızlarındaki ünsüz

dizisinde telaffuzu güç seslerden kolay seslere doğru tabii bir geçişin olduğunu ve bunların ağız açıklığı derecesine göre ilk sırada tonlu, sürekli ve akıcı olan ğ, l, r, v, y; sonrasında açıklık derecesi daha düşük olan m, n; üçüncü grupta f, h, s, ş, z ve son olarak ağız açıklığı derecesi en düşük olan patlayıcı b, c, ç, d, g, k, p, t seslerinin geldiğini ifade eden Çağırın; varsayılan görüşlerin aksine bu ünsüz dizisinin göçüşmeli sözcüklerin asli şeklini de gösterdiğini belirterek Türkiye Türkçesinde standart olarak kullanılan sözcüklerden hangilerinin göçüşme yönünden asli şekli, hangilerinin ikinci şekli temsil ettiğinin ortaya çıktığını vurgulamaktadır (Çağırın, 1999, s. 265).

2. İnceleme

Sözcükler, dillerin birbirleriyle olan etkileşiminde önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla etkileşimde bulunan her dil arasında belirli oranda sözcük alışverişi kaçınılmazdır. Türkçe de ilk yazılı dönemlerinden itibaren birçok dil ile etkileşime girerek bu dillerle sözcük alışverişinde bulunmuştur. İlk dönemlerde daha az olan bu sözcük alışverişi, özellikle 13. yüzyıldan itibaren artış göstermiştir. İslamiyet'in kabulüyle birlikte Arapça ve Farsça, daha sonraki dönemlerde ise Batı dillerinden Türkçeye giren pek çok alıntı sözcük, bugün hem ölçünlü Türkiye Türkçesinde hem de Türkiye Türkçesi ağızlarında karşımıza çıkmaktadır. Alıntı sözcükler, ölçünlü dilde genellikle büyük bir değişikliğe uğramadan kullanılırken ağızlarda Türkçenin ses yapısına uygun hâle getirilerek kullanılırlar. Bu sözcükler, ağızlarda Türkçenin ses yapısına uydurulurken bazı fonetik değişimlere uğrarlar. Bunlardan biri olan ünsüz göçüşmesi, özellikle alıntı sözcüklerin kolay telaffuz edilmesi ve Türkçenin yapısına uygun duruma getirilmesi için uğradığı fonetik değişikliklerdendir.

Türkiye Türkçesi ağızları, bazı gramer özellikleri ölçüt alınarak pek çok şekilde tasnif edilmiştir. Bunların genel kabul görenlerinden biri Leylâ Karahan'a ait olup *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması* adlı çalışmasındaki tasniftir. Karahan çalışmasında Türkiye Türkçesi ağızlarını ses, şekil ve söz varlığı gibi birtakım ölçütlere göre Doğu, Batı ve Kuzeydoğu Grubu olmak üzere üç ana ağız grubuna ayırarak Ağrı, Artvin merkez ile Şavşat, Ardanuç ve Yusufeli, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Hakkâri, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Tunceli, Urfa (Birecik ve Halfeti hariç) ile Van ağızlarını Doğu Grubu ağızları kategorisinde değerlendirmiştir (Karahan, 2014, s. 1-2).

Doğu Grubu ağızları, alıntı sözcükler bakımından diğer Türkiye Türkçesi ağızlarına oranla daha fazla sözcüğü bünyesinde taşımaktadır. Başta Arapça ve Farsça olmak üzere Batı dillerinden de çok sayıda sözcüğü bu ağız grubunda görmek mümkündür. Doğu Grubu ağızlarının söz varlığındaki alıntı sözcükler fazla olduğundan bu ağızlarda ünsüz göçüşmesi örnekleri de sıkça görülür.

Bu çalışmada Türkiye Türkçesinin ana ağız gruplarından biri olan Doğu Grubu ağızlarındaki alıntı sözcüklerde görülen ünsüz göçüşmeleri, örneklerle irdelenmiş ve tespit edilen örnekler, alındığı kaynaktaki orijinal şekilleriyle verilmiştir.

2.1. Yakın Göçüşme

Yakın göçüşme, bir sözcük içerisinde komşu olan, başka bir deyişle yan yana bulunan ünsüzlerin yer değiştirmesi olayıdır. Doğu Grubu ağızlarındaki alıntı sözcüklerde tespit edilen yakın göçüşme örneklerinden bazıları şunlardır:

2.1.1. bl > lb

kible < Ar. *ķible*
> ğılbe (KİA s. 142)

2.1.2. br > rb

kabristan < Ar. *ķabr* ve Far. yer bildiren *-istān* ekiyle *kabristān*
> ğerbistan (ERİA s. 206)
> karbistan (EYA s. 114)

kibrit < Ar. *ķibrīt*
> kīrbídí (UMA s. 63)
> kirbít (BMA s. 55)
> kirbit (VGKHA s. 67)

ibret < Ar. ‘*ibret*
> irbet (ERİA s. 206; KİA s. 141)
> ‘*rbet* / ‘*rbet (VGHA s. 186)*

ibrik < Ar. *ibrīķ* < Far. *āb-rīz* “su dökken”
> irbīķ (ERİA s. 206)
> irbih (EYA s. 114)

ibrişim < Far. *ebrīşum*
> irbişim (ERİA s. 206)

gübre < Yun. *kopria*
> gürbe (GKAYA s. 157; ERİA s. 206; EYA s. 114)

2.1.3. br > rp

kibrit < Ar. *ķibrīt*
> kirpit (KİA s. 141; BYA s. 147; ERİA s. 206; EYA s. 115)

2.1.4. cr > rc

tecriibe < Ar. tecribe
> tercübe (EİA s. 95)

2.1.5. db > bd

tedbir < Ar. dubur “son, arka”dan tedbīr “sonunu düşünmek, idare etmek”
> tebdirin (VGKHA s. 67)

2.1.6. fr > rf

sofra < Ar. sufre
> sorfa / surfami (BYA s. 147; EİA s. 96)
> surfa (EYA s. 114; MMA s. 54; ERİA s. 207)
> surfayi (VGKHA s. 67)
> surfayı (TİA s. 40)
> surfande / surfamız (VKA s. 62)

hafriyat < Ar. ḥafr’den ḥafrī > ḥafriyye “toprağı kazma ile ilgili”nin çoğul eki -
āt almış şekli ḥafriyyāt
> hârfiyat (BYA s. 147)

2.1.7. hr > rh

mahrumiyet < Ar. maḥrūm'dan yapma mastar eki -iyyet ile maḥrūmiyyet
> merhūmiyyet (BYA s. 147)

dehre < Far. dehre
> derhe (EYA s. 114)

mahrem < Ar. ḥarām “yasaklamak; haram olmak”tan maḥrem
> merhem (ERİA s. 207)

buhran < Ar. buḥrān “sayıklama”
> bōrhan (ERİA s. 207)

ihram < Ar. ḥarem “haram olmak”tan iḥrām
> erham (ERİA s. 207)

2.1.8. hy > yh

kâhya < Far. ked-ḥudā
> keyha (GKAYA s. 157)

2.1.9. kr > rk / rḫ

- akraba* < Ar. ḫarīb “yakın”ın çoğul şekli aḫribā > aḫrabā
 > arḫaba / erḫaba (EYA s. 114)
 > erḫeba (ERİA s. 207)
- akrep* < Ar. ‘aḫreb
 > erḫep (ERİA s. 207)

2.1.10. lb > bl

- kalp* < Ar. ḫalb
 > gablímdeki (EİA s. 95)

2.1.11. lf > fl

- külfet* < Ar. kulfet
 > küfleT (BYA s. 148)
 > kiflet (VGKHA s. 67)

2.1.12. lg > ğl

- şalgam* < Far. şelgam
 > şağlam (AYDKA s. 80)

2.1.13. lv > vl

- helva* < Ar. ḫalvā
 > havla (EYA s. 115; VKA s. 62)
 > hevla (KBAYA s. 57)
- selvi* < Far. serv’den ses türemesiyle servi; r - l değişikliğiyle selvi
 > sevlü (GŞKA s. 66)
- şalvar* < Far. şelvār
 > şavlar (EİA s. 96)

2.1.14. ly > yl

- balyoz* < Yun. bareios
 > bayloz (VGHA s. 186)
- kolye* < Fr. collier < Lat.
 > ḫoyla (VGHA s. 186)

2.1.15. mh > hm

zemheri < Ar. zemherīr
> zehmeri (ERİA s. 207)

2.1.16. ml > lm

memleket < Ar. mulk “mâlik olmak, hükmetmek”ten memleket
> melmeket (EYA s. 115, GKAYA s. 157, ERİA s. 207, DA s. 17, AYDKA s. 80, MMA s. 54)
> melmeketimize (EİA s. 95)
> melmeked (KA s. 127)
> melmekete (UMA s. 63)
> melmekeTimi (İİA s. 112)
> melmeketine (TİA s. 40)
> melmeketin (VKA s. 62)
> melmeketê (GYHA s. 88)

2.1.17. nh > hn

tenha < Far. tenhā
< tehne (EYA s. 115)
< tehna (VGHA s. 187)

2.1.18. ny > yn

dünya < Ar. dunuvv > ednā “en yakın”ın müennes şekli dünyā
> duyna (EİA s. 96)

2.1.19. rb > br

darbuka < Far. dabūka’dan
> dabruka (DA s. 17)
> debrīke (UMA s. 63)
gürbüz < Far. gurbuz
> gübrüz (GKAYA s. 157)

2.1.20. rg(ğ) > (ğ)gr

ırgat < Yun. ergates
> ıgrat (EİA s. 95)

2.1.21. rh > hr

- terhis* < Ar. ruḥṣat “izin”den terḥiṣ
 > Tehris (VGHA s. 187)
 > tehris (BYA s. 148)
 > tehriz (GYHA s. 87)
- merhum* < Ar. raḥmet “esirgemek, bağışlamak”tan merḥūm
 > mehrum (EYA s. 114)
- perhiz* < Far. perhīz
 > pehriz (GKAYA s. 157, UMA s. 63)
- merhamet* < Ar. merḥamet
 > mehremetli (BYA s. 148)
 > mehremet (GKAYA s. 157)

2.1.22. rv > vr

- derviş* < Far. dervīṣ
 > devreṣ (KBAYA s. 57)
 > dèvriş (EİA s. 96)
 > devrüş (VGKHA s. 68)
 > devriş (GŞKA s. 66; UMA s. 62)
- kervan* < Far. kārban > kārvan’dan
 > kevran (GKAYA s. 158; UMA s. 62; EYA s. 115)
 > kevranını (İİA s. 111)
- servis* < Fr. service < Lat.
 > sevrisini (BYA s. 148)
- kirve* < Erm. k’awor
 > k’ivre (VGHA s. 187)
 > kivre (VKA s. 62)

2.1.23. ry > yr

- derya* < Far. deryā
 > deyra (EİA s. 96; ERİA s. 207)

2.1.24. ṣh > nş

- meşhur* < Ar. ṣuhret “bir şeyi ünlü kılmak, ilan etmek”ten meşḥūr

- > menşur (BYA s. 148; VGKHA s. 68)
- > menşür (EYA s. 116).

2.1.25. şf > fş/vş

- keşif / keşf* < Ar. keşf
- > keşına (KBAYA s. 57)
  - > keşet- (ERİA s. 207)
  - > keşet- (GKAYA s. 158)
  - > keşını (EİA s. 95)

2.1.26. vr > rv

- avrat* < Ar. 'avret
- > arvat (EYA s. 115; ERİA s. 207)
  - > arvadı (UMA s. 62)
  - > arvadı / arvât (BMA s. 55)
  - > arvadıydı / arvadını (İİA s. 111)
  - > arvada (VGKHA s. 68)
  - > arvad (GŞKA s. 66)
  - > arwaT (VGHA s. 187)

2.1.27. yl > ly

- naylon* < İng. nylon
- > nalyon (UMA s. 63)

2.1.28. zr > rz

- azrail* < Ar. 'azrâ'îl < İbr.
- > erzâyil (EİA s. 95)

2.2. Uzak Göçüşme

Uzak göçüşme, yan yana bulunmayan ünsüzlerin yer değiştirmesi hadisesidir. Doğu Grubu ağızlarındaki alıntı sözcüklerde tespit edilen örnekleri, yakın göçüşmeye göre daha az sayıdadır. Tespit edilen örnekler şunlardır:

2.2.1. f-b > p-f

fabrika < İt. fabbrica < Lat.
> pafriqanın (VKA s. 63)

2.2.2. l-n > n-l

lanet < Ar. la‘net
> nalet (GKAYA s. 158; VGKHA s. 68)
> náleT / neleT / nâhlet (VGHA s. 187)
> naḥlet (VKA s. 63)
> nelet (ERİA s. 208)

lahana < Yun. lakhano
> inahla (VGKHA s. 68)

2.2.3. l-r > r-l

şalter < Alm. Schalter
> şartil (ERİA s. 208)

şalvar < Far. şelvâr
> şavral (VGHA s. 187)

2.2.4. m-n > n-m

imkân < Ar. mekânet’ten imkân
> inkem (ERİA s. 208)

2.2.5. n-l > l-n

pantolon < Fr. pantalon
> paltonın (UMA s. 63)

2.2.6. n-r > r-n

general < Alm. General – Fr. général
> gerenal (KİA s. 142)

2.2.7. r-l > l-r

karanfil < Far. қaranful < Hint.
> galanfır (GKAYA s. 158)

reçel < Far. rīçāl
> leçer (AYDKA s. 80)

2.2.8. y-n > n-y

diyanet < Ar. dīn'den diyānet
> dinayet (EYA s. 116; UMA s. 63)
> dinâyete (VKA s. 63)

2.2.9. y-r > r-y

ziyaret < Ar. ziyāret
> zirayet (EİA s. 96)

Sonuç

Sözcük içerisinde komşu ve uzak sesler arasındaki yer değiştirme olarak tanımlanan göçüşme terimi, özellikle son dönemlerdeki bilimsel çalışmalarda ses dışında hece ve sözcük düzeyindeki yer değiştirmeler için de kullanılmaya başlanmıştır. Meydana geliş yönünden belirli bir kurala bağlanamayan göçüşmenin ortaya çıkmasında ise genellikle en az çaba kanunu, söyleyiş kolaylığı sağlama ve özellikle alıntı sözcükleri dilin kurallarına uygun hâle getirerek telaffuz etme vb. nedenler önemli rol oynamaktadır. Bahsi geçen bu nedenler, Türkiye Türkçesinin diğer ağız gruplarında olduğu gibi Doğu Grubu ağızlarındaki alıntı sözcüklerde de görülen ünsüz göçüşmesinin başlıca sebeplerindendir.

Doğu Grubu ağızlarındaki alıntı sözcüklerin sadece ünsüz göçüşmesi yönünden ele alındığı bu çalışmada “bl > lb, br > rb, br > rp, cr > rc, db > bd, fr > rf, hr > rh, hy > yh, kr > rk / rĥ, lb > bl, lf > fl, lg > ğl, lv > vl, ly > yl, mh > hm, ml > lm, nh > hn, ny > yn, rb > br, rg(ğ) > (ğ)gr, rh > hr, rv > vr, ry > yr, şh > nş, şf > fş/vş, vr > rv, yl > ly, zr > rz” şeklinde yirmi sekiz yakın ve “f-b > p-f, l-n > n-l, l-r > r-l, m-n > n-m, n-l > l-n, n-r > r-n, r-l > l-r, y-n > n-y, y-r > r-y” şeklinde dokuz uzak ünsüz yer değiştirmesi tespit edilmiştir. Ayrıca yakın ünsüz yer değiştirmesi ile ilgili kırk dokuz, uzak ünsüz yer değiştirmesiyle ilgili de on iki alıntı sözcük incelenmiştir. Buna göre yer değiştirmenin en fazla olduğu alıntı sözcükler, genellikle bünyesinde akıcı ünsüzler taşıyan sözcükler olmuştur. Akıcı ünsüzler, diğer ünsüzlere kıyasla ses açıklığı büyük olan ünsüzlerdir. Bir sözcük içerisinde yer alan akıcı ünsüzler, açıklığının büyük olmasından dolayı diğer ünsüzlerin önüne geçme eğilimindedirler. Bu durum, Doğu Grubu ağızlarındaki alıntı sözcüklerde de belirgin şekilde görülmektedir. Bu nedenle Doğu Grubu ağızlarındaki alıntı sözcüklerin mercek altına alındığı bu çalışmada, r ünsüzü başta olmak üzere l, m, n ve y gibi akıcı ünsüzlerin yer değiştirmede önemli rol oynadığı görülmüştür.

Çalışmada Kullanılan Çeviri Yazı İşaretleri

ā	: Uzun a ünlüsü
á	: a-e ünlüleri arasında boğumlanan ünlü
è	: Kapalı e (e-i) ünlüsü
e	: Kapalı e (e-i) ünlüsü
é	: Normalden daha açık e ünlüsü
ğ	: Arka damak g'si
ħ	: Nefesli h ünsüzü
ħ	: Sızıcı h ünsüzü
í	: ı-i ünlüleri arasında boğumlanan ünlü
ī	: Uzun i ünlüsü
ќ	: Ön damak k'si
ќ	: Arka damak k'si
T	: t-d ünsüzleri arasında boğumlanan ünsüz
ū	: Uzun u ünlüsü
w	: Çift dudak v'si

Kısaltmalar

Alm.	: Almanca
Ar.	: Arapça
AYDKA	: Artvin İli Yusufeli İlçesi Demirkent Köyü Ağzı
BMA	: Bitlis Merkez Ağzı
BYA	: Bayburt ve Yöresi Ağzıları
DA	: Diyarbakır Ağzı
EİA	: Elazığ İli Ağzıları
ERİA	: Erzurum İli Ağzıları
Erm.	: Ermenice
EYA	: Erzincan ve Yöresi Ağzıları
Far.	: Farsça
Fr.	: Fransızca

- GKAYA : Gümüşhane Kültür Araştırmaları ve Yöre Ağızları
GŞKA : Gümüşhane İli Şiran ve Köse İlçeleri Ağızları
GYHA : Gümüşhane ve Yöresi Halk Ağızları
İİA : Iğdır İli Ağızları
İng. : İngilizce
İt. : İtalyanca
KA : Kemaliye Ağzı
KBAYA : Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları
KİA : Kars İli Ağızları
MMA : Muş Merkez Ağzı
TİA : Tunceli İli Ağızları
UMA : Urfa Merkez Ağzı
VGHA : Van Gölü Havzası Ağızları
VGKHA : Van Gölü Kuzey Havzası Ağızları
VKA : Van Küresin Ağzı
Yun. : Yunanca

Kaynaklar

- Acar, T. (1982). *Gümüşhane ve yöresi halk ağızları (inceleme-metinler-sözlük)*. [Yayımlanmamış doçentlik tezi]. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Aksan, D. (2007). *Her yönüyle dil (ana çizgileriyle dilbilim) I-II-III*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bulak, Ş. (2015). Van Küresin ağzı (Tez No.388137) [Doktora tezi, İnönü Üniversitesi]. Yök Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.
- Buran, A. (1997). *Keban, Baskil ve Ağın yöresi ağızları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Buran, A. ve Oğraş, Ş. (2003). *Elazığ ili ağızları*. Örnek Ofset.
- Caferoğlu, A. (1955). Anadolu ağızlarındaki metathèse gelişmesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 3 (1/7), 1-7.
- Çağırın, Ö. (1999). Türkiye Türkçesi ağızlarındaki ünsüz göçüşmelerinin kuruluş sistemi. *3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996* (s. 239-266). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eker, S. (2006). *Çağdaş Türk dili*. Grafiker Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2020). *Kars ili ağızları (ses bilgisi)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eren, H. (1953, Aralık). Türk dillerinde metathèse. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1, 161-180.
- Ergin, M. (2000). *Türk dil bilgisi*. Bayrak Basım Yayın Tanıtım.
- Ersöz, S. (2018). Türkçede göçüşme: tanım ve tasnif. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, (7/4), 2189-2203.
- Erten, M. (2011). *Diyarbakır ağzı (inceleme-metinler-sözlük)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ertürk, H. (2015). Artvin ili Yusufeli ilçesi Demirkent (Erkinis) köyü ağzı. (Tez No.385465) [Yüksek lisans tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi]. Yök Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.
- Gemalmaz, E. (1978). *Erzurum ili ağızları (inceleme-metinler-sözlük ve dizinler)*. Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Gemalmaz, E. (1988, 19-25 Eylül). Türk dilindeki ses hadiselerinin bu dilin sentaksiyle ilgisi. VI. *Milletlerarası Türkoloji Kongresi* (s. 1-7). https://efrasiyap.tripod.com/yazilar/ses_sent.pdf.
- Gökçür, E. (2012). Van Gölü Havzası ağızları. (Tez No.314271) [Doktora tezi, Fırat Üniversitesi]. Yök Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.
- Gülensoy, T. (1988). *Kütahya ve yöresi ağızları (inceleme-metinler-sözlük)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Güngör, H. (2017). Tunceli ili ağızları. (Tez No.486168) [Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi]. Yök Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.
- Karaağaç, G. (1991). Eski metatez örnekleri. *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (6), 85-102.
- Karaağaç, G. (1997, Aralık). Alıntı kelimeler üzerine düşünceler. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (552), 499-510.
- Karahan, L. (2014). *Anadolu ağızlarının sınıflandırılması*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koç, A. (2021). Iğdır ili ağızları (inceleme-metin-sözlük). (Tez No.691059) [Doktora tezi, Fırat Üniversitesi]. Yök Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.
- Korkmaz, Z. (2007). *Gramer terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kök, A. (2016). Modern Oğuz Türkçesi diyalektlerinde göçüşme. *21. yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 5 (15), 406-430.
- Kürüm, M. (2021). Bayburt ve yöresi ağızları (giriş-inceleme-metinler-sözlük). (Tez No.678490) [Doktora tezi, Fırat Üniversitesi]. Yök Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.
- Özçelik, S. (1997). *Urfa merkez ağızı (inceleme, metinler, sözlük)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özek, F. (2016). *Kemaliye ağızı (giriş-inceleme-metinler-sözlük)*. Kesit Yayınları.
- Özmen, Ş. (2007). Muş merkez ağızı (inceleme-metin-sözlük). (Tez No.208375) [Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi]. Yök Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.
- Sağır, M. (1995). *Erzincan ve yöresi ağızları (inceleme-metinler-sözlük)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- San, S. Ö. (1990). *Gümüşhane kültür araştırmaları ve yöre ağızları*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2011). Yayın. *Türkçe sözlük (11. baskı, s. 956)*.
- Ünlü, E. (2015). Gümüşhane ili Şiran ve Köse ilçeleri ağızları (giriş-inceleme-metin-sözlük). (Tez No.399649) [Yüksek lisans tezi, Adıyaman Üniversitesi]. Yök Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.
- Yaşurğın, N. (2019). Bitlis merkez ağızı (giriş-inceleme-metin-sözlük). (Tez No.580440) [Yüksek lisans tezi, Adıyaman Üniversitesi]. Yök Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.